

ANTIOXIDANTY A VOLNÉ RADIKÁLY

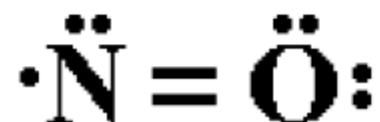
INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Patologické stavy spojené s ROS a RNS - 1.část

Úloha NO – přednáška přebraná od Doc. Lojka, MU, BFU

Aktualizace Doc. PharmDr. Renata Kubínová, Ph.D., 2018

Oxid dusnatý (= nitric oxide = NO)

NO je molekulou složenou z 1 atomu kyslíku a 1 atomu dusíku

Tyto atomy jsou vázány dvojnou vazbou

Na atomu kyslíku se nacházejí 2 páry elektronů (nevazebných)

Na atomu dusíku se nachází 1 pár nevazebných elektronů a jeden elektron nepárový

HISTORIE

- 1620** - NO prvně připraven belgičanem Janem Baptistou van Helmontem (t.j. dříve než třeba kyslík - 1774)
- 1772** - chemicky charakterizován Josephem Priestleyem (objevitel kyslíku)
- 1800** - toxicita (Sir Humphry Davy se málem zahubil, když to zkoušel dýchat)
- 1867** - amylnitrit snižuje krevní tlak při hypertenzi (dnes víme, že to dělá tím, že uvolňuje NO)
- 1914-1918** - dělníci plnicí za první světové války nitroglycerin do dělostřeleckých granátů měli velmi nízký krevní tlak, což vedlo k zavedení nitroglycerinových tablet pro úlevu při angině pectoris; dnes víme, že účinek amylnitritu i nitroglycerinu je zprostředkován oxidem dusnatým uvolňovaným z těchto látek

1977 - NO aktivuje guanylátcyklastu a tak zvyšuje intracelulární koncentraci cGMP (Ferid Murad)

1980 - objev endoteliálního relaxačního faktoru (EDRF, Robert Furchgott). Snaha identifikovat EDRF vedla bezprostředně k následujícímu objevu

1987 - schopnost eukaryotických buněk tvořit NO: Louis Ignarro, Salvador Moncada

1998 - Nobelova cena za fyziologii a lékařství:

Robert F. Furchgott, Louis J. Ignarro, Ferid Murad

("za klíčové objevy týkající se NO jako signální molekuly v kardiovaskulárním systému"), ([Moncada](#) cenu nedostal, přestože to mnozí čekali)

(Alfred Nobel vydělal na Nobelovy ceny tím, že vynalezl dynamit, založený na nitroglycerinu, sám trpěl ICHS, předepsali mu nitroglycerin, Nobel to považoval za ironické)

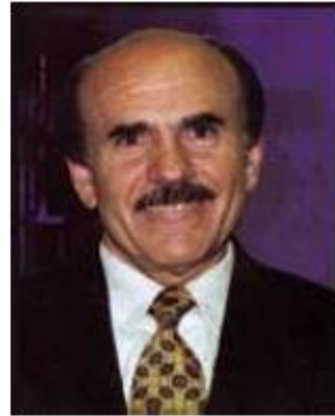
1999 – inhalační terapie NO u PPHN a ARDS (schváleno FDA jako přípravek Inomax, za 10 let – 300 000 léčených pacientů)

Robert F Furchgott

1916

Dept. of Pharmacology,
SUNY Health Science Center
New York

Louis J Ignarro,

1941

Dept. of Molecular and
Medical Pharmacology
UCLA School of Medicine
Los Angeles

Ferid Murad

1936

Dept. of Integrative Biology
Pharmacology and
Physiology
University of Texas Medical
School, Houston

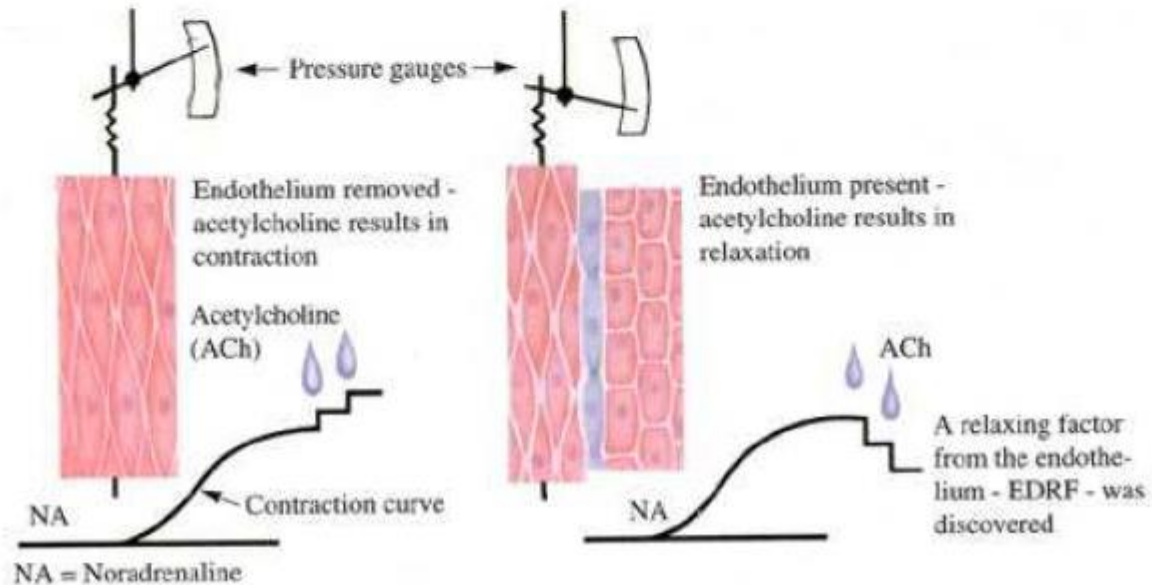
Oxid dusnatý

- ještě před pár lety pouze nepříjemné a nebezpečné znečištění ovzduší přispívající ke smogu a kyselým dešťům, dnes nejstudovanější endogenní molekula posledních 30 let
- explozivní rozvoj znalostí (více než 500 nových publikací měsíčně)
- nové téma, ve starších učebnicích chybí
- "Molekula roku" 1992 prestižního vědeckého časopisu Science
- účastní se funkce všech hlavních orgánových systémů
- během několika let postup od základního objevu k významným klinickým pokrokům (Persistent Pulmonary Hypertension of the Newborn, Acute Respiratory Distress Syndrome, šok, impotence)

Furchgottův sandwich

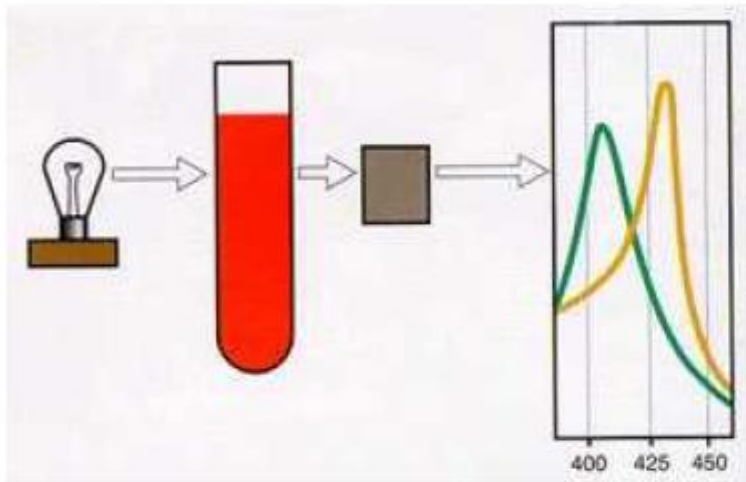
Furchgott prokázal, že relaxace cév indukovaná acetylcholinem je závislá na endotelu.

Použil dva kousky aorty, u jednoho odstranil endotel

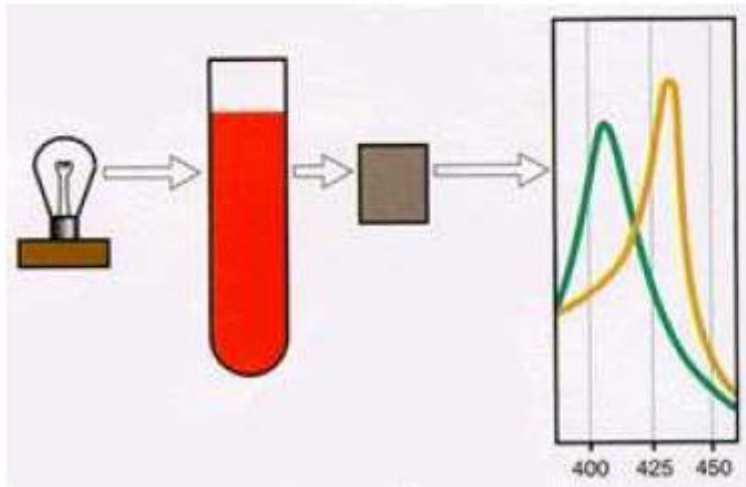

Ignarrova spektrální analýza

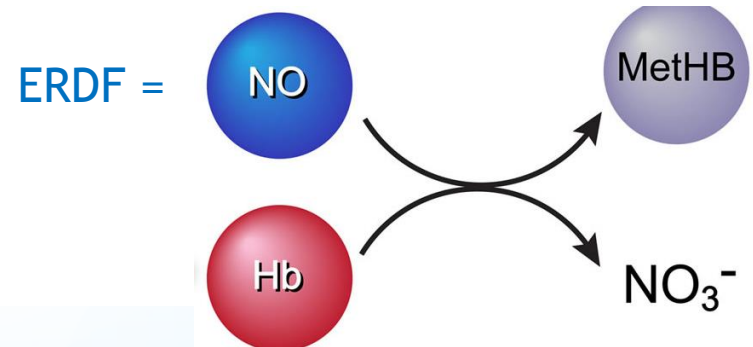
Ignarro pomocí spektrální analýzy prokázal, že EDRF je totožný s NO.

Hemoglobin (žlutý) exponovaný endoteliálními buňkami produkujícími EDRF (konverze oxyhemoglobinu na methemoglobin)

Hemoglobin (žlutý) exponovaný přímo NO
Posun v absorbní křivce je identický (EDRF = NO)

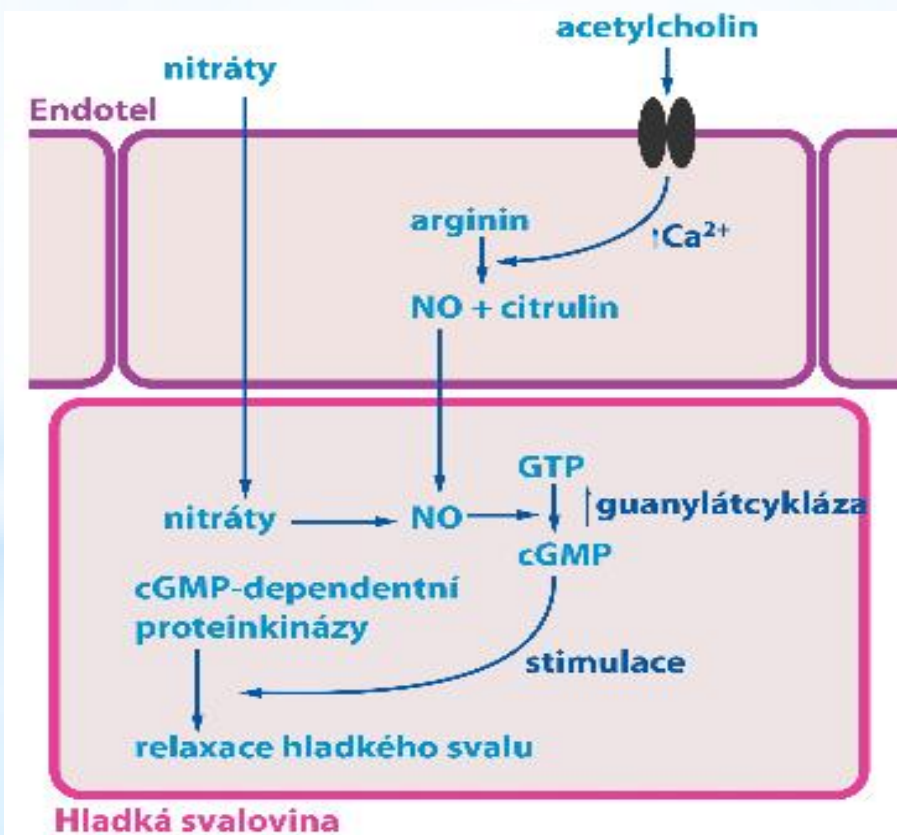
Muradova enzymatická aktivace

Murad věděl, že nitroglycerin působí relaxaci hladké svaloviny.

Enzym guanylátcyklasa byla aktivována a indukovala zvýšení cGMP s následnou relaxací svalu.

Působí nitroglycerin cestou uvolňování NO ???

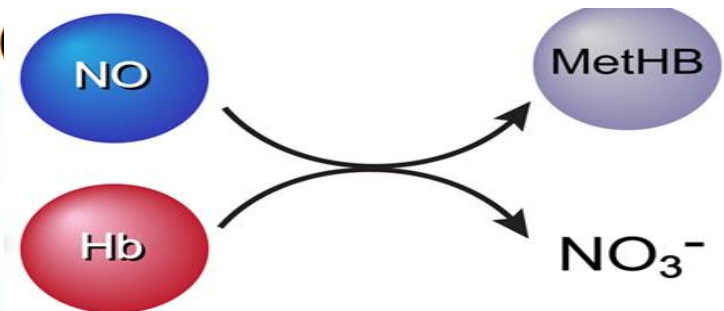
Probublával NO přes tkáň obsahující enzym – cGMP se zvyšoval.

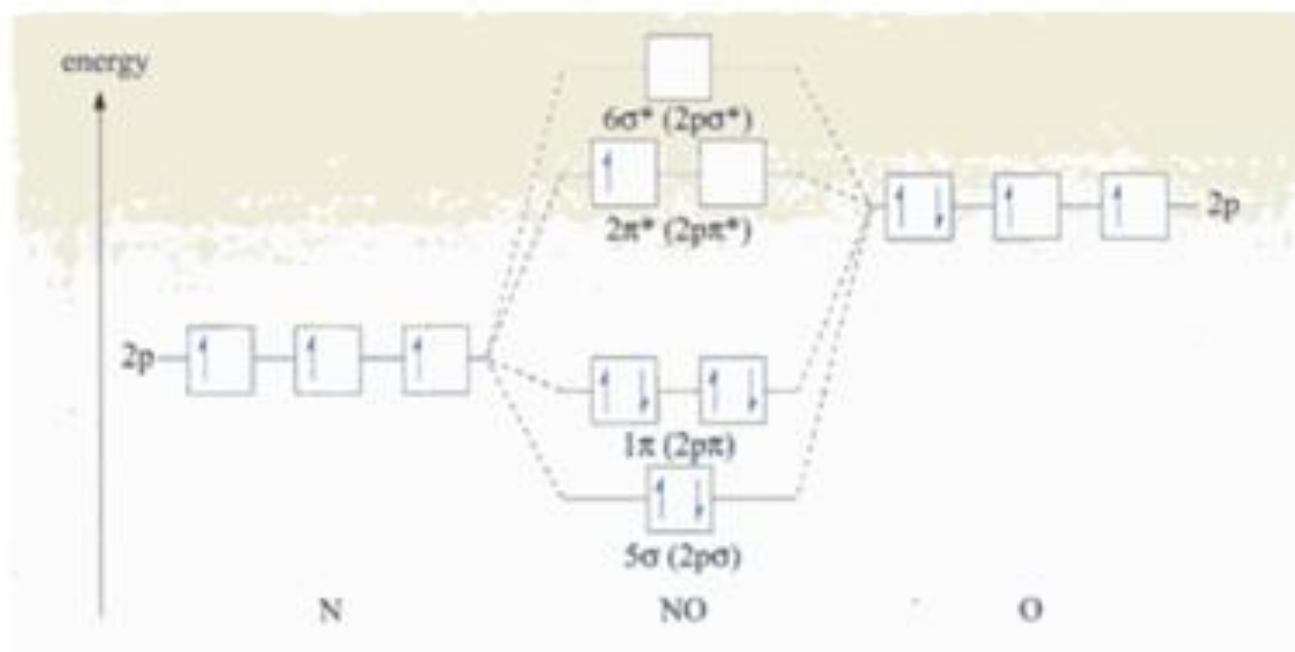
Něco málo chemie o NO

- NO je **radikál** (lichý počet valenčních elektronů, konkrétně 11 - o 1 víc než N_2 , o 1 méně než O_2)
- to, že je to radikál, se někdy zdůrazňuje tečkou ($\cdot NO$), to ale není nutné, "radikálovost" je implicitní v označení NO
- z N_2 a O_2 se tvoří jen za specifických podmínek při vysokých teplotách, např. při blesku; taky vzniká ve spalovacích motorech a tepelných elektrárnách
- samovolně se nerozkládá, jen za vyššího tlaku - při něm pozvolna vzniká 2-3 % toxického NO_2 za měsíc (pozor na skladování v bombách!)
- poměrně málo rozpustný ve vodě (~ 1.7 mmol/l při $25^\circ C$), t.j. řádově podobně jako O_2 či N_2

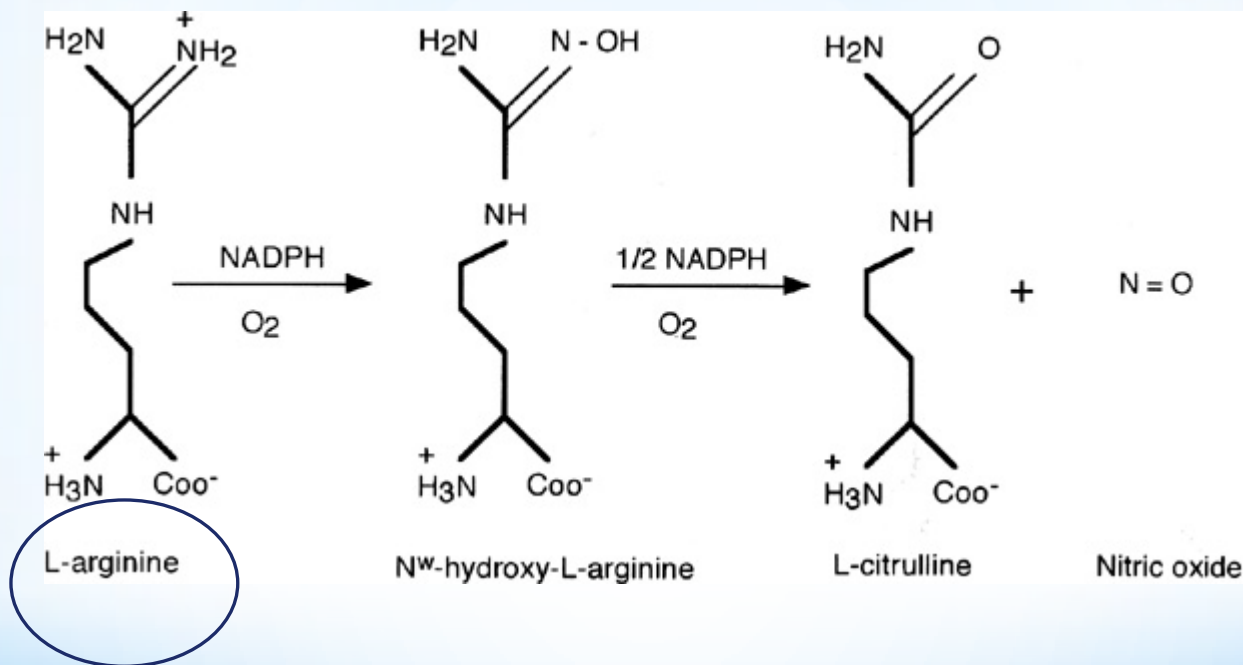
- v přítomnosti kyslíku podléhá **autooxidaci** za vzniku NO_2 : $2 \text{NO} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{NO}_2$
- autooxidace je asi 200x rychlejší v roztoku než v plynné fázi
- autooxidace je rychlá (několik sec), je-li NO i O_2 hodně, ale celkem pomalá, je-li NO málo - jako je tomu většinou v tkáních, kde je NO méně než $10 \mu\text{M}$ (poločas NO tam může být až 500 sec)
- ve vodném roztoku jsou produktem autooxidace nitrity (NO_2^-), pouze v přítomnosti hemoproteinů proběhne oxidace až na nitráty (NO_3^-)
- v přítomnosti **superoxidu** vzniká extrémně rychle **peroxynitrit**:
 $\text{NO} + \text{O}_2^- \rightarrow \cdot\text{OONO}$
 $\cdot\text{OONO}$ není radikál, ale je velmi reaktivní a cytotoxický
- NO je velmi rychle **inaktivován** oxidací s železem **oxyhemoglobinu** za vzniku NO_3^-

Diagram vzniku molekulových orbitalů u NO

Biosyntéza NO

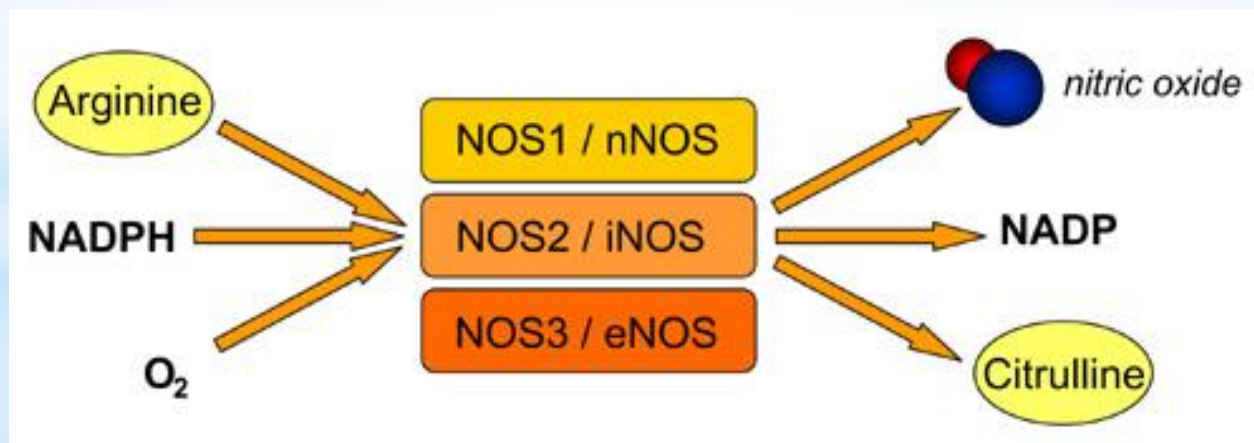
Celou komplexní reakci katalyzuje jediný enzym, NO-syntasa, která existuje ve 3 isoformách

Syntasy oxidu dusnatého

- neuronální syntasa oxidu dusnatého (NOS1 = nNOS)
- inducibilní syntasa oxidu dusnatého (NOS2 = iNOS)
- endotheliální syntasa oxidu dusnatého (NOS3 = eNOS)

Každá z těchto syntas:

- má rozdílnou tkáňovou distribuci
- lokalizovaná na různých chromozomech

Všechny 3 isoformy NO syntasy:

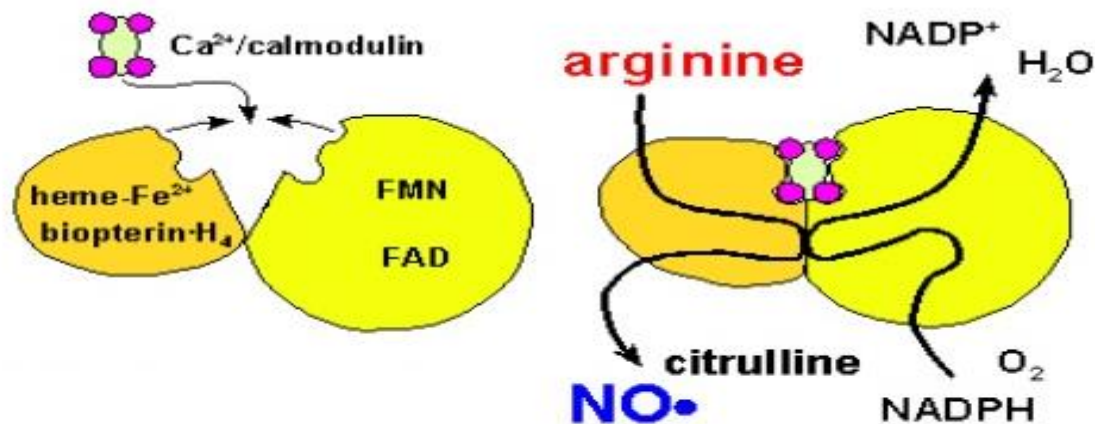
jsou aktivní jako homodimery

obsahují v aktivním centru hem

jsou **stereospecifické** (D-arginin není substrátem)

jako **kofaktory** vyžadují:

NADPH, 6(*R*)-5,6,7,8-tetrahydrobiopterin, FAD, FMN a kalmodulin

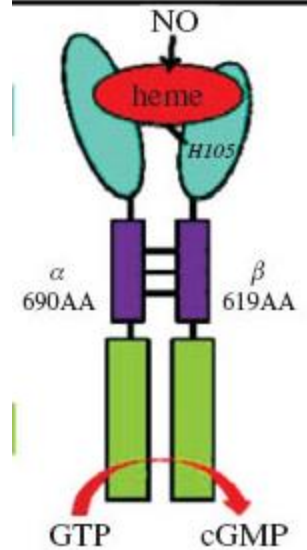

modified from Griffith and Stuehr (1995)

ÚČINKY NO NA CÍLOVOU TKÁŇ

- při velkých množstvích obvykle převládá oxidace (O_2 , O_2^-) za tvorby vysoce reaktivních, cytotoxických produktů ($ONOO^-$) - zabíjení i jinak obtížně zlikvidovatelných bakterií (např. *Mycobacterium tuberculosis*), hub, parazitů a tumorů, inhibice replikace virů
- v nižších koncentracích je oxidace pomalá, většinou převládá regulační působení prostřednictvím aktivace solubilní isoformy enzymu guanylát cyklázy (heterodimer obsahující hem, s kterým právě NO interaguje)
- aktivace guanylát cyklázy zvyšuje v cílové buňce koncentraci cyklického guanosin-3',5'-monofosfátu (cGMP), ten zprostředkuje účinky NO

- **snižuje intracelulární koncentraci Ca^{2+}** , v hladkém svalu přímo **inhibuje kontraktilní aparát**

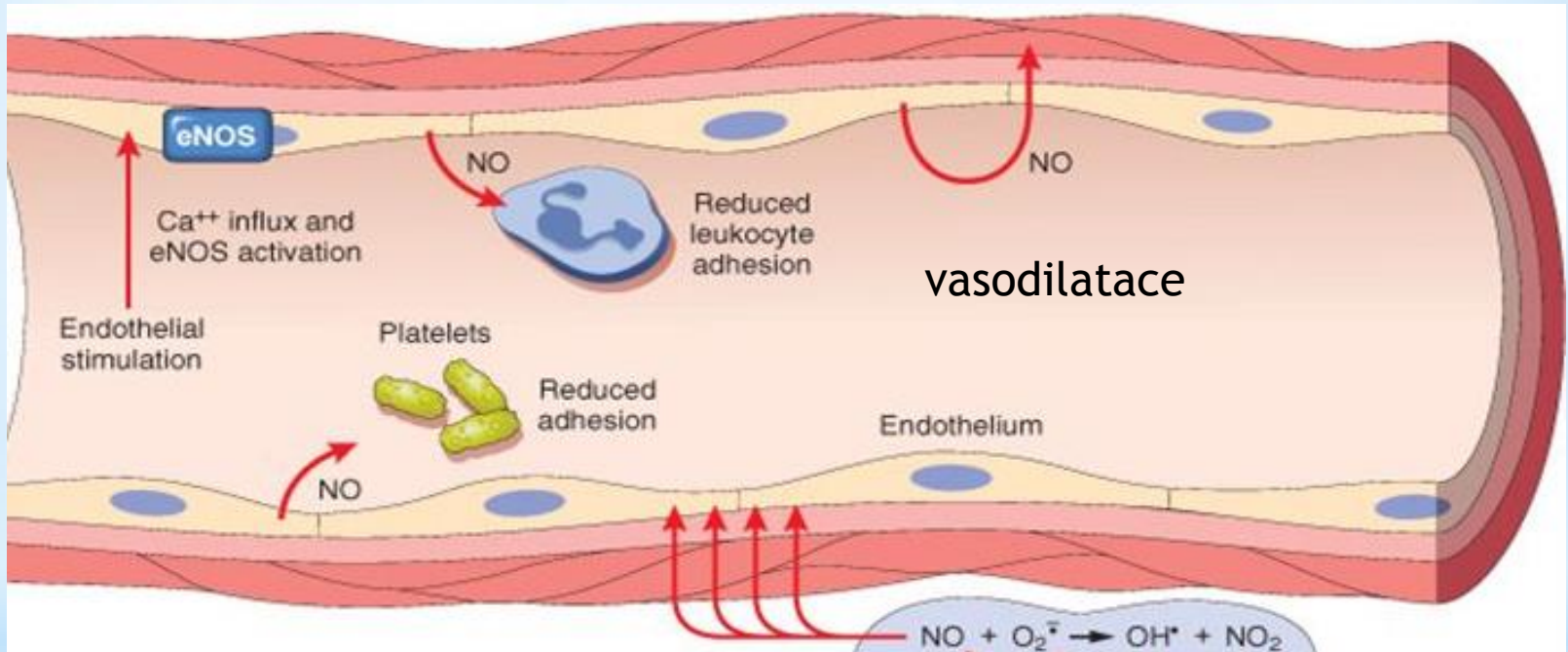

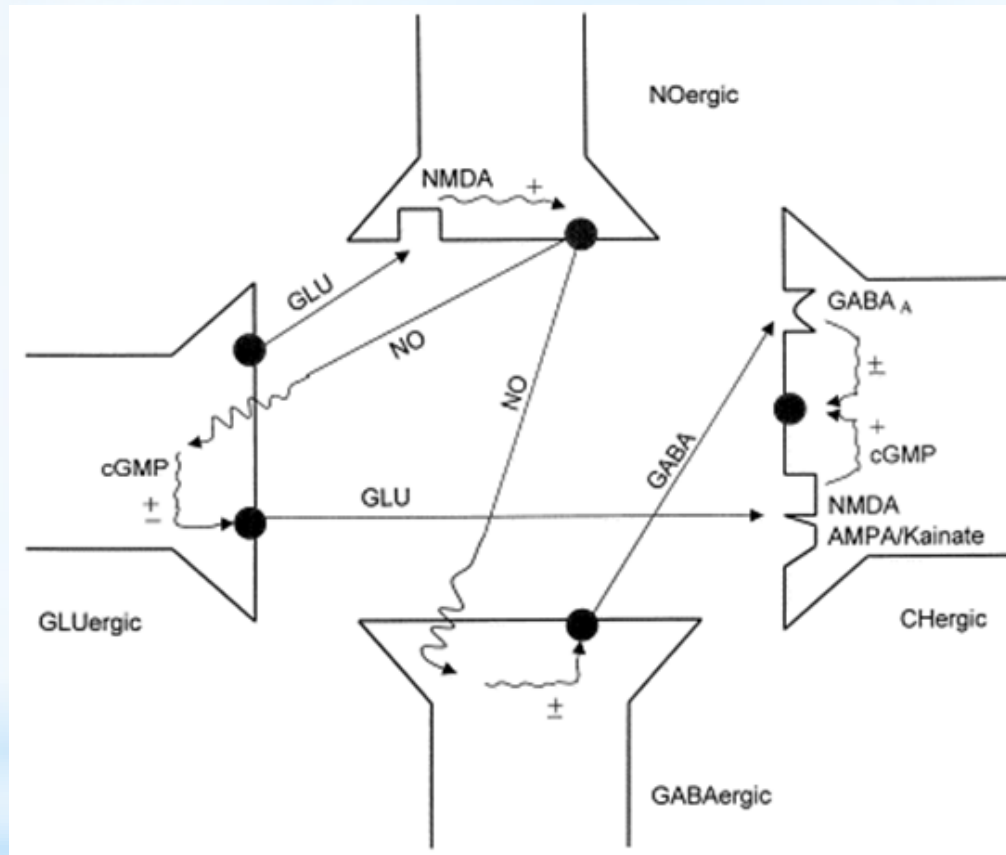
Význam NO

- Zabíjí viry, bakterie, parazity, tumory (**iNOS**; indukci inhibují kortikosteroidy)
  - Inhibuje mitochondriální respiraci
-
- Nejvíc NO se syntetizuje v nose a paranasálních dutinách
    - Pravděpodobně důležité pro jejich dezinfekci (NOSCN)
    - NO lze dobře měřit ve vydechovaném vzduchu
    - Malá část vydechovaného NO pochází z dolních dýchacích cest (lze měřit odebráním vzorků z úst) - mění se při některých nemocech, např. astma)

- Vazodilatace závislá na endotelu (ACh, eNOS)

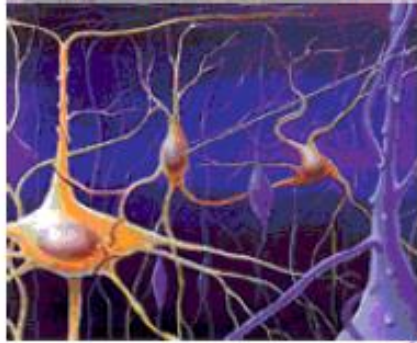
NO jako signální molekula

- Neurotransmitter
  - učení, paměť, spánek, bolest, deprese

Fyziologický význam NO

Komunikace mezi nervovými buňkami v mozku

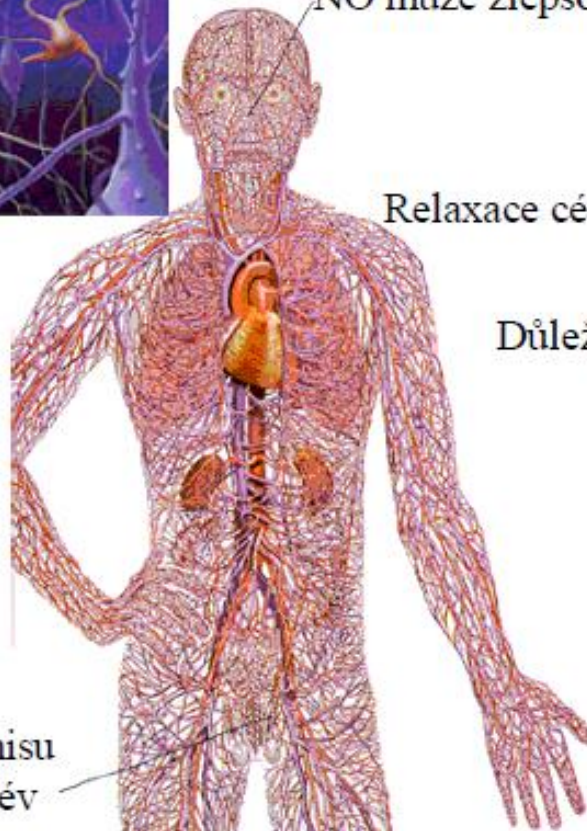
NO může zlepšovat čich

Relaxace cév při ateroskleróze (nitroglycerin)

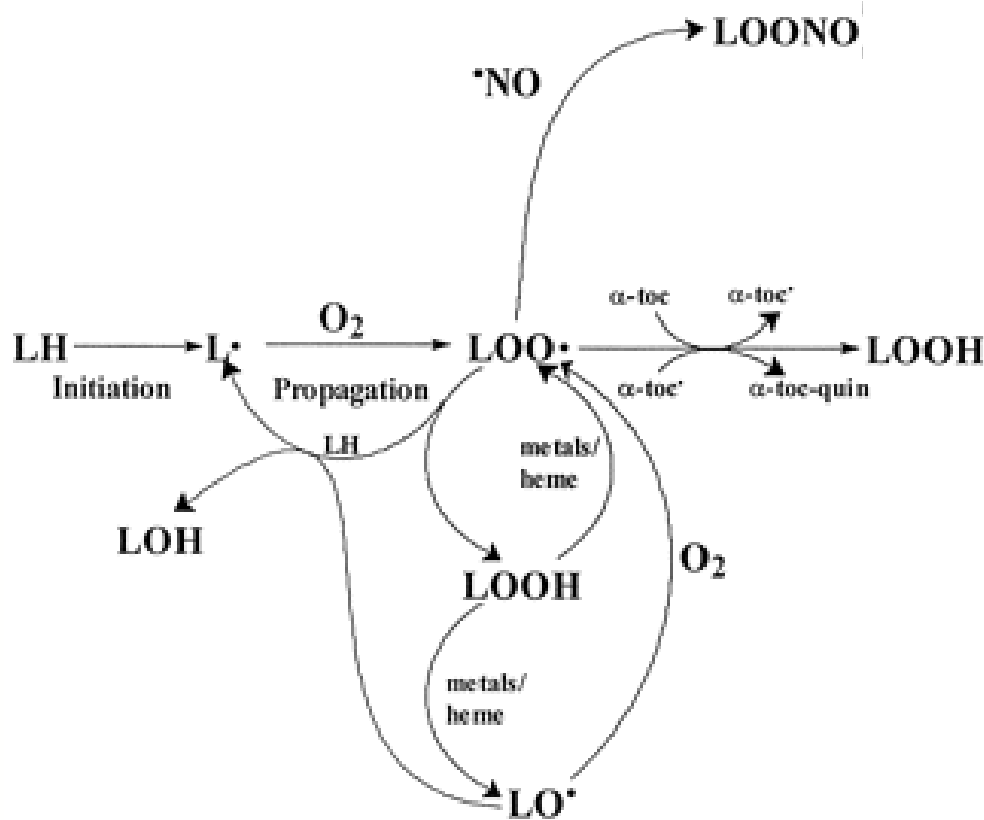
Důležitý zánětlivý mediátor

NO iniciuje erekci penisu
roztažením krevních cév

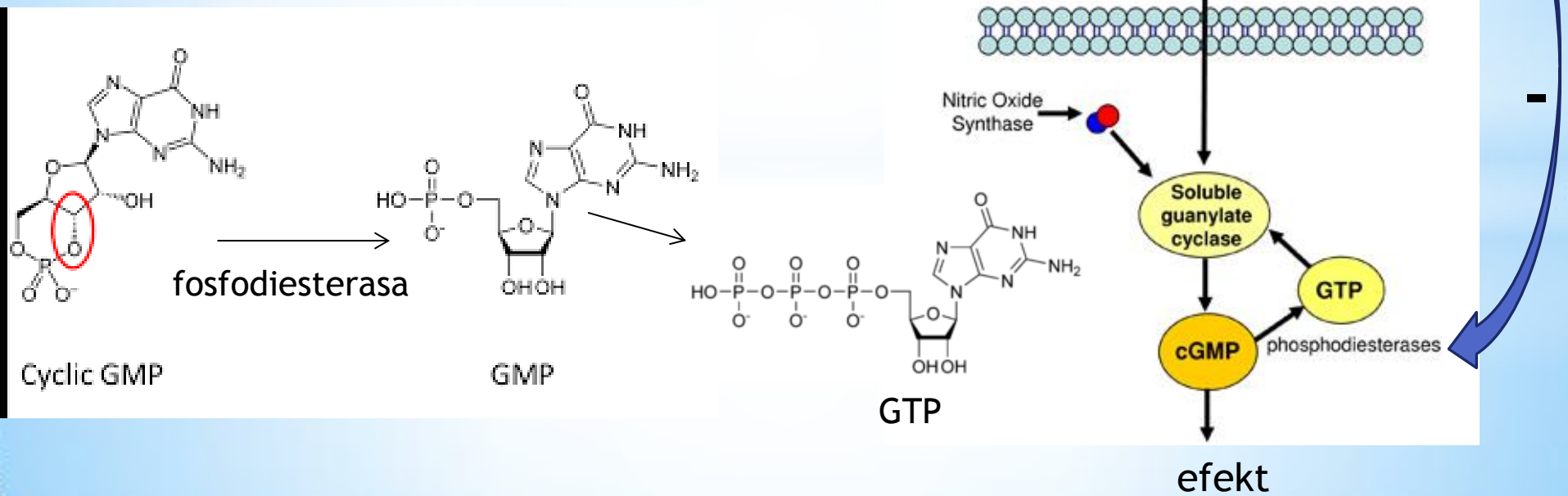

NO jako antioxidant

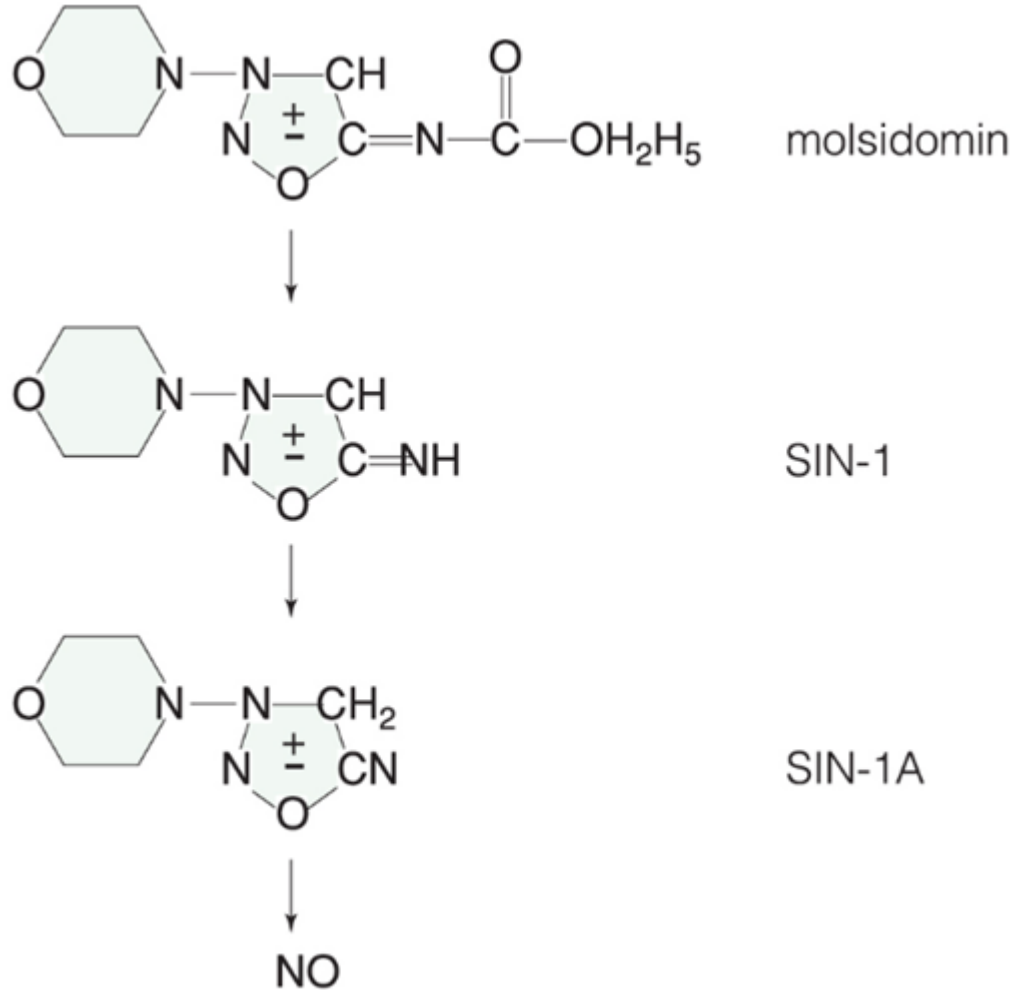

FARMAKOLOGIE NO

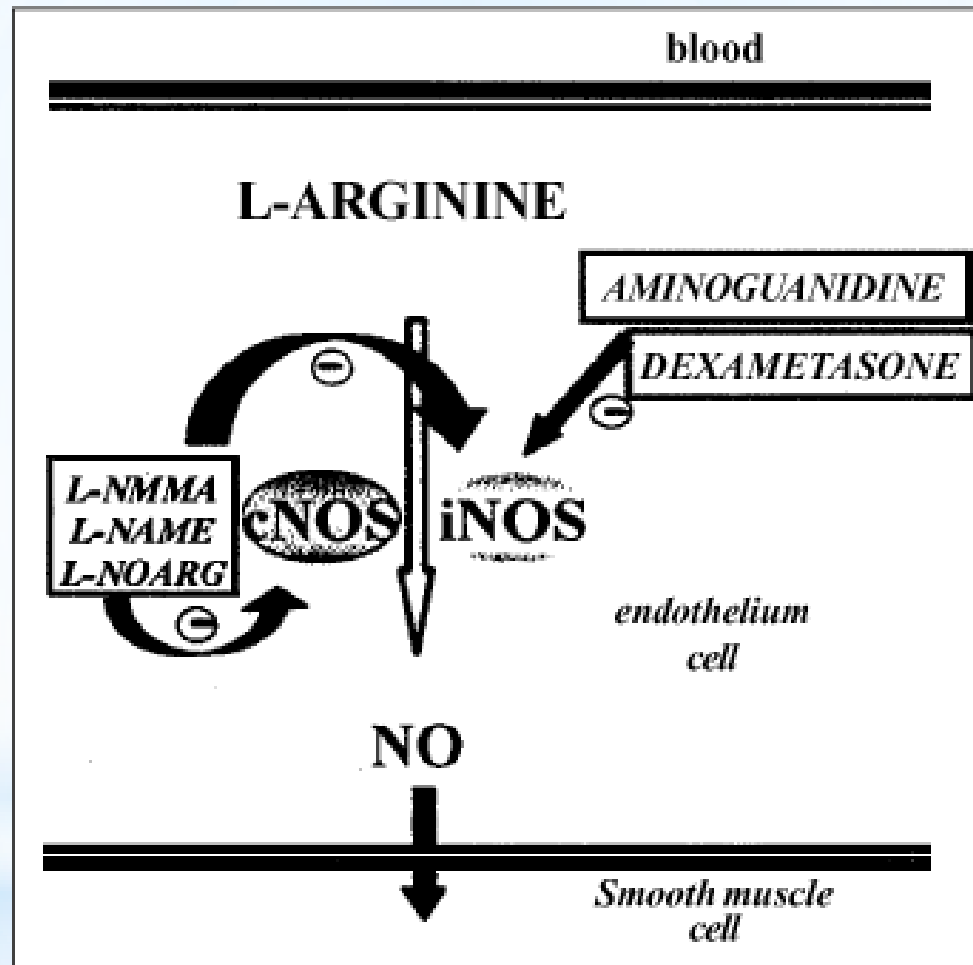
- Donory NO (nitroglycerin, nitroprusid, organické nitráty)
- Inhibitory NOS (L-NMMA, L-NAME, aminoguanidin, asymetrický dimethylarginin)
- Aktivátory eNOS (endotel-dependentní vazodilatancia)
- Inhibitory fosfodiesterasy 5 (sildenafil [Viagra], tadalafil, verdenafil, udenafil, avanafil)

Donory NO

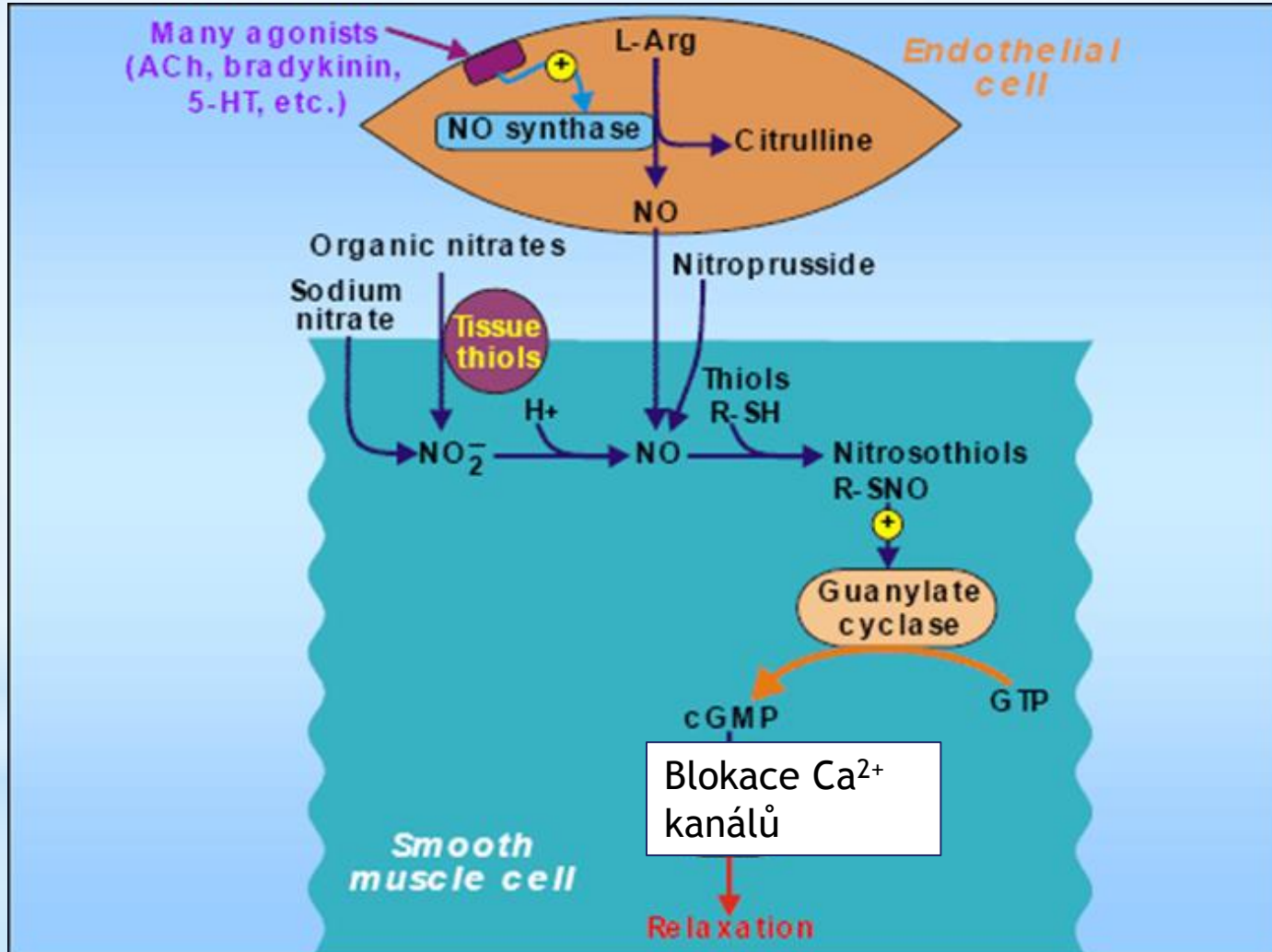

Inhibitory NOS

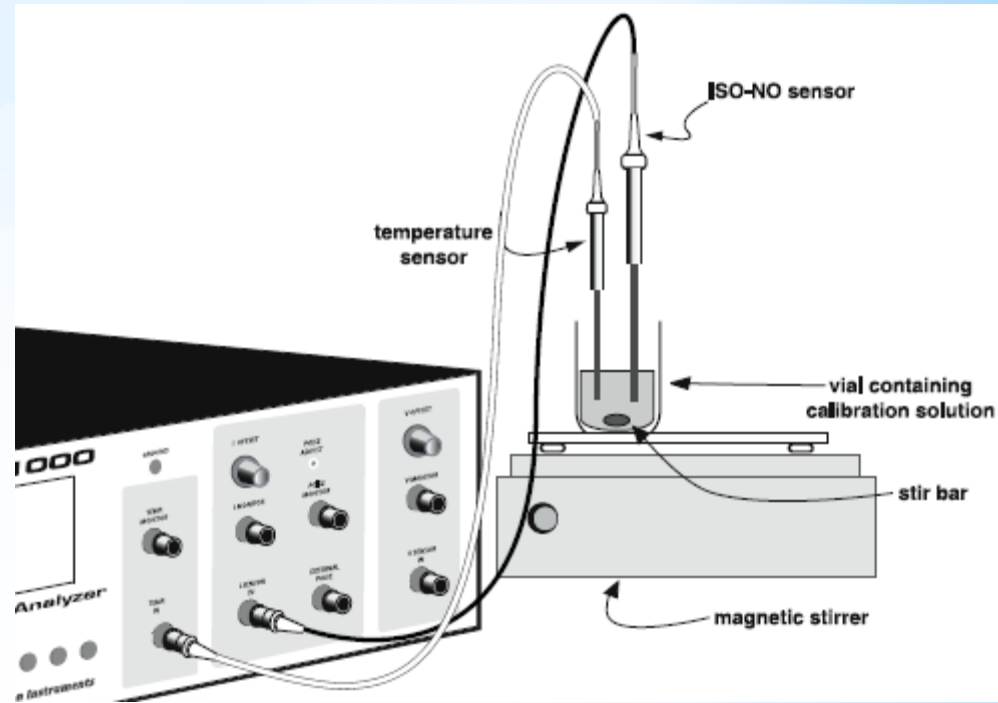
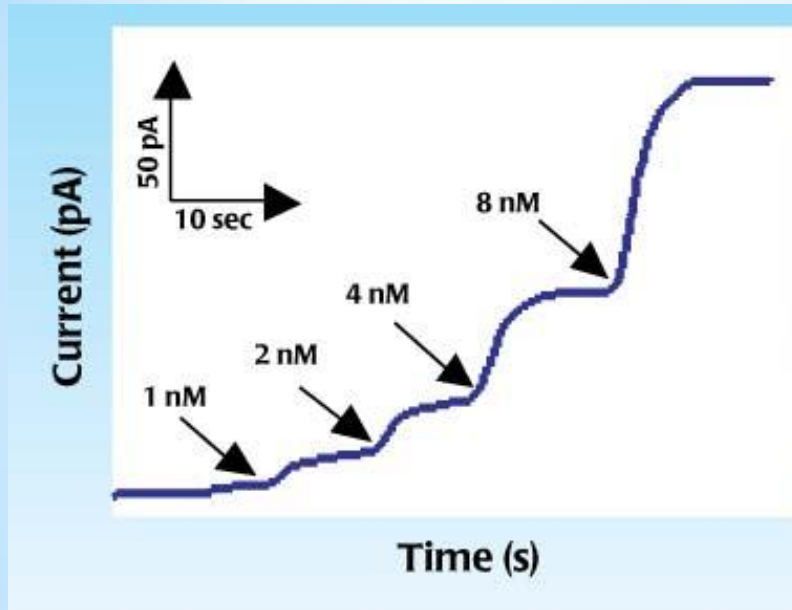

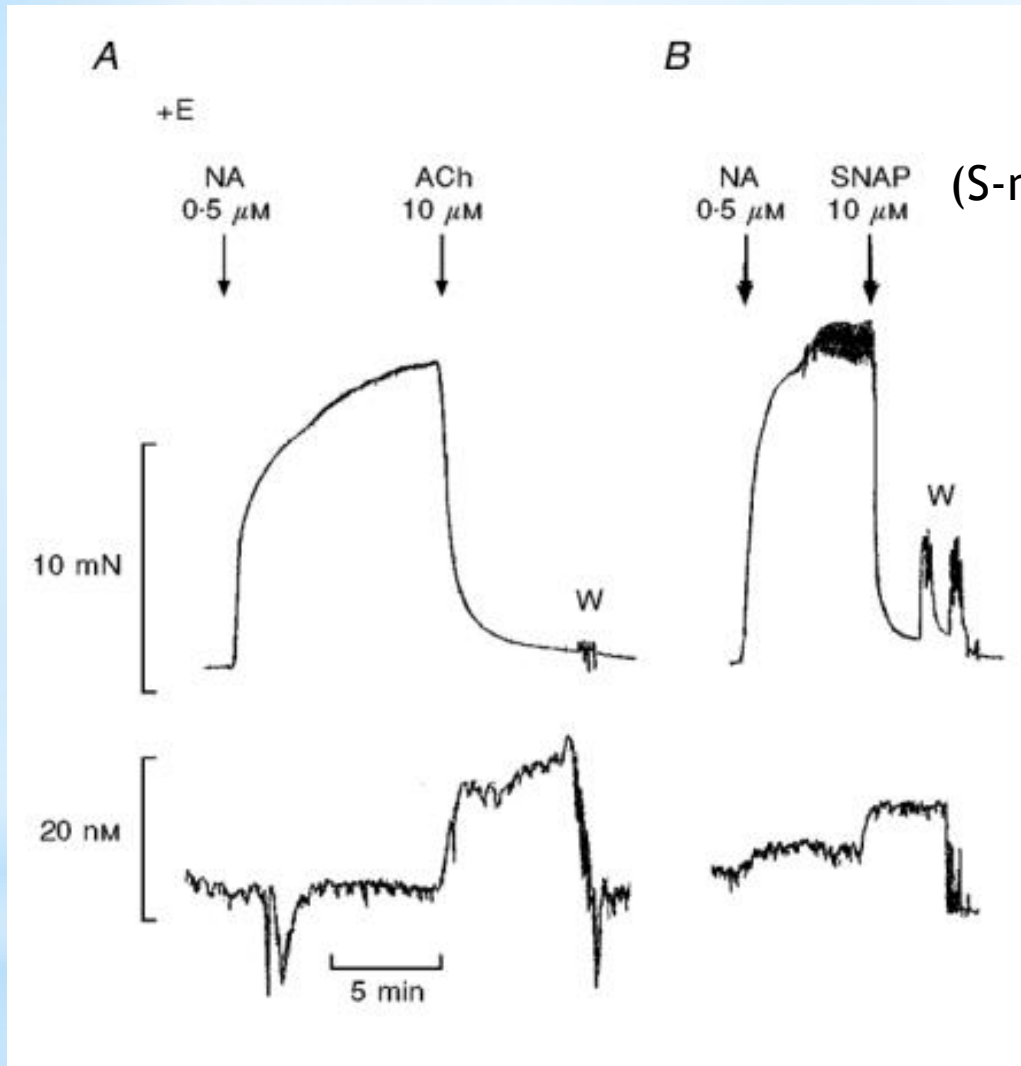

Aktivátory NOS

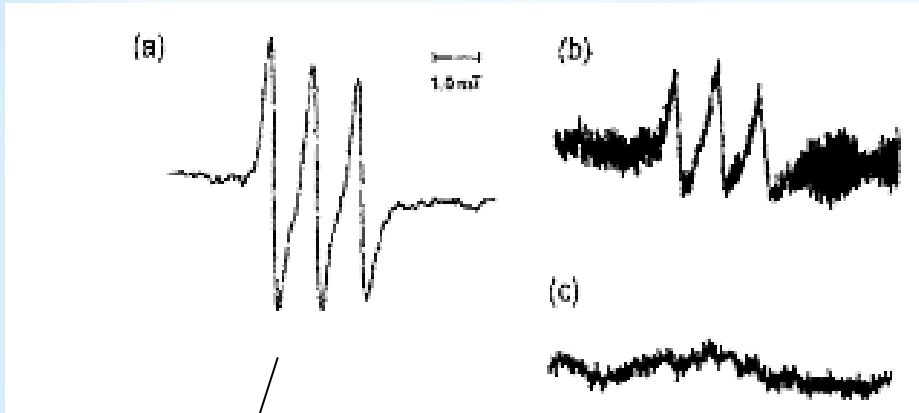
Elektrochemická detekce NO

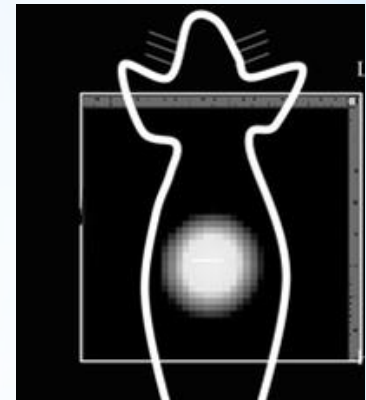
(S-nitroso-N-acetylpenicilamin)

Detekce NO - ESR

signál NO-Fe-DTCS
aduktu

in vivo signál z břišní
dutiny myši

in vivo signál z břišní
dutiny myši po podání
inhibitoru produkce NO

Jackson S. K. at al. In vivo EPR spectroscopy: biomedical and potential diagnostic applications. Faraday Discuss. 2004, 126, 103-117